

ԱՔՍՈՐԱԿԱՆՆԵՐԸ ¹

III

Կէս ժամից յետոյ եկաւ բժիշկը. կարճ, հաստ, կլոր, լիք-լիքը մըրեսով, պէսնէն բլթին մի գիրուկ մարդ, նա ներս մտնելուն պէս մօտեցաւ հիւանդի անկողնին և վերմակը ետ տանելով բացեց նրա երեսը, ձեռքը դրեց նրա քրտնքոտ ճակատին և բաս ձայնով հարցրեց.

— Ո՞րտեղդ է ցաւում:

Հիւանդը ակնապիշ նայեց բժշկի երեսին, ապա գունատ շըրթունքներով հազիւ խուլ շշնջաց.

— Գլուխս. . ջանս...

— Ա... բացականչեց բժիշկը:— Գլուխդ պտտում էլ է:

— Այո...

— Լաւ, այդպէս, իմացայ, շատ լաւ... գլուխը շարժեց բժիշկը և դարձաւ ուսուցչին:— Պարոն, խնդրեմ ինձ մի թղթի կտոր տաք, դեղատոմս գրեմ...

Ուսուցիչը ծոցի գրպանից հանեց իր յուշատետրը և մի թերթ պոկելով տուեց բժշկին: Նաշտապով գրեց դեղատոմսը և պատուիրեց՝ որ նշանակած դեղը՝ օրը երեք անգամ ընդունի:

Ու հիւանդին մի քանի յուսատու խօսք ասելով դուրս գնաց ուսուցչի հետ միասին:

Սիմոնը դարձեալ մնաց մեն-մենակ. մարմինը ծանրացել է, գլուխը նոյնպէս. շնչառութիւնը շուտ-շուտ կտրուում է, նեղում: Մի բան կարծես նստել է կրծքին և սղմում է, շարունակ սղմում... Սիրտը վանդակում բռնուած թռչնի սրտի նման շարունակ թարտում էր կրծքի տակ: Առատ քրտինքը ստէպ-ստէպ ծածկում է գունատ ճակատը ու էլի կրկին չքանում... Նա անհանգիստ շուռ ու մուռ է անում անկողնում, մերթ երեսը դարձնում է դէպի պատը, լուսամուտը, որտեղից դեռ խուլ, անօրոշ կերպով ականջին է հասնում դուրսը խաղացող երեխաների անհոգ կանչւոտոցը:

մերթ աչքերը յառում է առաստաղին ու փնում... Եւ այդպէս շարունակ:

Նրա բիրբերը սկսեցին կամաց-կամաց ծանրանալ, աչքերը շողուել... նիրհ էր գալի վրան, բունը մօտենում էր:

Քիչ յետոյ նա քնեց, նորից դարձեց, վերստին շուռ ու մուռ արաւ ու դարձեալ քնեց:

Մի առ ժամանակ հանգիստ քնած էր. բայց յանկարծ քնի մէջ անորոշ կերպով խօսքեր արտասանեց. ճշաց՝ ուրախ ճշով և շուռ եկաւ տեղի մէջ:

—Հա, Նունո... հրեխէքը ճւր եմ...

Երազ էր տեսնում նա. գտնւում էր իր տանը, հարցնում էր հրեխանց մասին, որոնց այնքան կարօտել էր:

—Է՛հ, կնիկ... արտերը... արտերը ճնց եմ... հա, հա... Դիմացի ամբի էլ... հա... լաւ ես արել...

Այդ րոպէին, հրե նա զառանցում էր, սենհակի դուռը կամացուկ բացուեց, ուսուցիչը դեղը ձեռքին, յուշիկ քայլերով ներս մտաւ. ոտքի ծայրերի վրայ առաջ դնաց և կանգնեց լսելու համար թէ ինչ է խօսում հիւանդը:

Երբ Սիմոնի անորոշ խօսքերի կապը կտրուեց՝ նա պահ մի մտախոհ նայեց նրան և ինքն իրան շշնջաց.

—Խեղճ մարդ. էլի արտերից է խօսում...

Ու դեղը դնելով սեղանի վրայ, վերցրեց կիսատ թողած գիրքը, սկսեց կարդալ մինչև որ հիւանդը դարձնի:

Կարդում էր կամաց և ինչպէս միշտ արագ, գեղեցիկ առդանութեամբ, բայց ոչինչ չէր հասկանում... Թերթի երեսը հատում էր և նա չէր ըմբռնում կարդացածի միտքը: Ի՞նչ կարդաց-ի՞նչ էր գրած—չէր իմանում: Ուղեղը բթացել էր.—Ո՛չ, Թէն կարդում, աչքերը ման էր ածում գրքի վրայ, բայց մտքերը մի ուրիշ բանի շուրջն էին խմբւում ու նրանով զբաղւում... ստեղծում մտապատկերներ, զանազան տեսարաններ... Ու նա կարդացածը նորից սկսում էր կարդալ մի բան հասկանալու համար: Ի զԳԷր: Մտքերը թռչում էին. չէին հպատակւում իր կամքին: Ծիգ էր գործ գնում կարդացածը հասկանալու, սակայն աւելորդ ջանք: Տեսաւ որ ոչինչ չի լինում՝ գիրքը փակեց, դրեց տեղը, մօտեցաւ լուսամուտին, որ նոր փակել էր, որպէսզի քամին չմտնի ներս: ճակատը կպցրեց ապակուն և խորասուզուեց մտքերի ծովը:

Նա մտածում էր Սիմոնի մասին.—Ի՞նչպէս կլինի նրա դրու-թիւնը արդեօք: Կլաւմնայ, թէ՞ աւելի վատթար կլինի...

«—Եթէ մեռնի, անցնում էր նրա գլխով.—Ո՛հ, Աստուած ոչ

անի, պատասխանում էր ինքն իրան: Սակայն եթէ մահանայ, օրինակի համար, թնչ անեմ...

Նա երկար կանգ է առնում այդ հարցի առաջ, ապա գիտարածի նման շարունակում մտածել.

«—Եթէ մեռնի, նախ կիմացնեմ ոստիկանութեան և յետոյ... Յետոյ մի հասարակ դադաղ շինել կտամ... անշուշտ խաչը վրան: Ի՞նչ պէտք է արժենայ... շատ, շատ հինգ ռուբլուց աւել՝ չի արժենայ... Մօտիս տասն և հինգ ռուբլուց՝ հինգը կտամ դրան... իսկ մնացածը կը գործադրեմ միւս հարկաւոր բաներին.— օրինակ թաղման վարձ... ճօ, մոռացայ. մի կին կամ մի մարդ պէտք է հրաւիրել, որ լողացնեն մեռելին... դրանց նոյնպէս հարկաւոր է վարձատրել: Մէկ ռուբլի էլ դրանց... Բայց պատան, երեսքաշ... առանց դրանց հօ չի կարելի... Մի երեք ռուբլի էլ այդտեղ... Ուրեմն ինչ է ծախսում... հինգ, մէկ էլ—վեց. երեք էլ—իննը. կնշանակի իննը ռուբլի ծախս: Մնացած վեցն էլ...

Այստեղ նրա միտքը նորից բան ընկաւ և նա ցնցուկեց, ճակատը հեռացրեց ապակուց, մի քայլ ետ կանգնեց, անգիտակցօրէն նայեց դուրս, ապա ձեռքերը դարսելով կրծքին՝ քայլեց յետ ու առաջ, գլուխը կախած:

—Օ՛, մեծ բանը մոռացել եմ, մտածում էր նա. գերեզմանափորը արդեօք քանիսով կը համաձայնի գերեզմանի վիհը փորել... պէտք է իմանալ այստեղի սովորութիւնը...

Նա նորից կանգնեց, ձեռքը դրեց ճակատին ու մնաց այդպէս: Մտքերը եռում էին գլխում և նա չէր հասկանում թնչ անի, թնչի մասին մտածի... Ուրիշ թնչ կայ մտածողութեան արժանի, բացի խեղճ Սիմոնից...

—Խեղճ, խեղճ մարդ, արտասանեց նա կամաց ու շարժուեց տեղից: Կրկին մօտեցաւ լուսամուտին և կանգնեց:

Դարձեալ նրա ուղեղում տնկուեց այն չարագուշակ միտքը՝ «եթէ մեռնի թնչ պէտք է անել...»

Նա վերստին անձնատուր եղաւ այդ մօայլ, այլանդակ մըտքերին: Ծանր, շատ ծանր էր այդ մասին մտածելը, բայց նա աւիւր մտածում էր. շարունակ մտածում...

«... Օրինակ գերեզմանափորին կարելի է մի ռուբլի տալ. ոչ աւել... այնքան էլ մեծ աշխատանք չէ անում... Բայց այստեղ հող կտան գերեզմանատեղի համար...

Այդ հարցը նրան ծանր թուաց: Զգիտէր իսկապէս կտան, թէ չեն տայ: Ծանօթ չէր տեղի սովորութիւններին, դրա համար դժուարանում էր մտածել:

«—Եթէ տան և փողով լինի... թնչպէս անել, տարակուսում

էր նա:—Փող չկայ... ծախսից յետոյ աչինչ չի մնայ... Բայց ինքը Սիմոն բիձան թաքցրած փող չի ունենայ... Թէն ինձ ասում է, և ես էլ գիտեմ, որ չունի... սակայն մարդ է, գուցէ ունենայ... քիչ է պատահում...

Նա նայեց հիւանդի գունատ երեսին:

Սիմոնը քնած էր, էլ չէր գառանցում. շնչում է խզզոցով և երբեմն տնքալով: Այլ ձեռքը կախ էր ընկել մահճակալից, գլուխը թեքուել մի կողմ և կուրծքը բացուել կիսովին:

Ուսուցիչը պահ մի նայելուց յետոյ՝ մօտեցաւ հիւանդին. ձեռքը դրեց վերմակի տակ, կուրծքը ծածկեց, գլուխը ուղղեց, որ պէսդի շնչառութիւնը կանոնաւոր լինի, ոտքերը ծածկեց և մայրական խնամատարութեամբ յարդարեց նրա անկողինը:

— Խեղճ, խեղճ մարդ, շարունակ կրկնում էր նա ինքն իրան:— Ի՞նչ պատահեց մի օրուայ մէջ...

Նա քիչ էր մնում լաց լինի, բայց զսպում էր իրան: Կոկորդը չորանում էր, սղմում և այդ նրան առիթ էր տալիս շուտ-շուտ հազալու... Այս անգամ, երբ նա բարձր ու չոր հազաց, յանկարծ հիւանդը արթնացաւ. աչքերը ճպճպացրեց և մշուշոտ հայեացքը նետելով ուսուցչի վրայ՝ ասաց.

— Վարժապետ... մի...

— Ի՞նչ է... ցնցուեց ուսուցիչը և շտապով մօտ գնաց:— Ի՞նչ ես ասում, Սիմոն բիձա, հիմա ես հիմա... գլուխդ էլի ցաւում է, թէ՞ թեթևացել է. մարմինդ հիմա է...

Էլ պատասխանի չսպասելով՝ անհանգստօրէն հարցերը իրար ետևից կարկտի նման վրայ էր տալիս նա:

— Վարժապետ, դեղը բերի՞ր... հազիւ շնչելով խօսեց հիւանդը:

— Այո, այո, բերել եմ, բերել... այս բոլորն...

Ուրախացած հիւանդի խօսելու վրայ, նա վերցրեց դեղը, բժշկի պատուէրի համաձայն պատրաստեց և տուեց Սիմոնին:

— Ասում ես՝ սա կթեթևացնի գլխիս ցաւը, հա... հետաքրքրուեց հիւանդը և ճիգ գործ դնելով՝ բարձրացաւ, նստեց անկողնում, որ դեղը ընդունի:

— Այո, բժիշկն ասաց որ լաւ դեղ է. ամեն ինչ կանցնի շուտով:

— Օհ, տնքաց հիւանդը և գլուխը թեքեց մի կողմի վրայ:

— Ի՞նչ պատահեց:

— Ո՛հ...

— Ի՞նչ եղաւ, Սիմոն բիձա... անհանգիստ, համարեա ջղայնօրէն հարցրեց ուսուցիչը: Վայրկենապէս նրա երեսի գոյնը թը-

ռաւ. ծնկները դողացին և կուրծքն սկսեց բարձր ու ցած անել: Նա կարծեց թէ հենց հիմա խեղճը փչելու է հոգին:

—Ըհ... աչքերս էլի սևանում են... մրմնջաց հիւանդը և թուլացած ընկաւ բարձի վրայ ու սկսեց հեալ...

Ուսուցիչը յուսահատաբար, իրան մոռացած, ինչ անելը չիմանալով՝ գլխաբաց վազեց դէպի դուռը, ապա ետ եկաւ, գլխարկը վերցրեց, որ կրկին գնայ բժշկի ետևից, բայց մի բան մտաբերելով՝ կանգնեց, գլխարկը նորից վայր դրեց և մօտեցաւ հիւանդին:

—Սիմոն բիձա, սրտատրոփ, հեացող ձայնով ասաց նա:

—Սիմոն բիձա, սրտեղդ է ցաւում:

—Ո՛ւ...

—Սիմոն բիձա...

—Է՛... ա...

Հիւանդը սաստիկ տնքում էր, հառաչում և երբեմն խուլոտ, խեղդուած հնչիւններ հանում:

Ուսուցիչը էլ ոչինչ չհարցրեց. արցունքները այրեցին աչքերը... և նա գլուխը ափերի մէջ առած սկսեց խուլ հեկեկալ...

IV

Զատիկի շաբաթ օրն է. եղանակը ամպամած ու մառախլապատ. թանձր, սևաթոյր ամպերը կախ են ընկել ցած, ցած... նրբանք բռնել են ամբողջ հորիզոնի երեսը. ծածկել են լոյս ու արև և ասես խօսք մէկ արած կամաց-կամաց իջնում են աւելի ցած... Այդ օրը ամեն ինչ գունատ է, տխուր ու անհամբոյր: Հեռուն կանաչոտ բլուրները էլ չեն ժպտում. ծաղկած ծառերը կորցրել են իրանց շքեղութիւնը. նրանց ծաղկափթիթ ճիւղերը թախծոտ ու լալազին խոնարհել են գլուխները և ասես լալիս են սպիտակ ծաղկաթերթեր, որոնք թափւում են՝ առանց պտոյտներ գործելու, ուղղակի գետին...:

Այսօր հիւանդը մի փոքր լաւ է. տաքութիւնը քաշուել է, գլուխը թեթևացել և աչքերը պարզուել: Ուսուցչի հետ խօսում է, նրա հարցերին բաւարար պատասխաններ տալիս և մինչև անգամ ժպտում:

Այս երեկոյ թաթախում է, Սիմոն բիձա, յայտնեց ուսուցիչը.—պէտք է գնամ շուկայ մի քանի բան առնեմ իրիկուայ համար... Փառք Աստծու, որ լաւացաք... քիչ էր. մնում զժուէի յուսահատութիւնից:

—Փառք Աստծու, մրմնջաց հիւանդը:—Այսօր թաթախում է, հա:

—Այո, կարմիր Զատիկի շաբաթ օրն է:

—Այնտեղ էլ թաթախում կանեն, չէ՞:

—Որտե՞ղ:

—Գեղում... մեր տանը:

—Այո, ի հարկէ... Այնտեղ էլ, ամեն տեղ էլ:

—Վարժապետ, հիմի մեր գեղում, լինչ օր է...

—Ի հարկէ, այնտեղ լաւ օրեր են լինում... Այստեղի նման հօ չէ: Էս լինչ է, մոռթը կիտել է ու մինչև գետին հասել: Կարծես աշխարհի դարդը դրան են տուել, որ այդպէս նօթերը կիտել է ու կռացել:

—Ինչ ես ասում, վարժապետ, ժպտաց հիւանդը! —Այդպէս մի ասիլ... Փռք իրան, հաղար փռք...

—Միծաղում եմ... ինչ արած, տխուր մարդիկ ենք:

—Հիմի այնտեղ զանգերը տալիս են այ, վարժապետ... տըխուրթեամբ ասաց հիւանդը և հառաչեց: —Ինչքան քաղցր է այնտեղի զանգերի ձայնը գիտե՞ս ..

—Իսկ եմ, շատ եմ լսել, իսկապէս քաղցր է. հաւանութիւն տուեց ուսուցիչը:

Սիմոնը լռեց. վերմակը կամաց քաշեց գլխին և երեսը ծածկեց:

Թմրած, յոգնած մտքերը նորից արթնանում էին ու շարժւում: Գլուխը կամաց-կամաց ծանրանում էր վերստին... Ինքնամոռացութիւն է դալի վրա. մոռանում է անկողինը, մոռանում է թէ որտեղ է, լինչ է ինքը:

Նրա առաջ հանդէս է գալիս Զատիկի օրը գիւղում:

... Մարդիկ, կանայք, երեխաներ՝ խումբ-խումբ շտապում են եկեղեցի, ամենքի դէմքին փայլում է ժպիտ, ուրախութիւն... եկեղեցու զանգերը հնչւում են. նրանց ղօղանջինի ձայնը հասնում է իր ականջին էլ: Ինքը վերցնում է երկու երեխային և գնում եկեղեցի... Հասնում է բակը, որտեղ երեխաներ, պատանիներ, նոյն իսկ երիտասարդներ ու հասակաւորներ կարմիր ձու են խաղում... Իր տղաներն էլ խառնւում են նրանց. իսկ ինքը մտնում է եկեղեցի, բայց նախ քան մտնելը՝ մի լաւ, ջերմեռանդօբէն համբուրում է եկեղեցու տախտակեայ հաստ դուռը, ապա գնում, կանգնում աջ պատի տակ և երեսը խաչակնքում...

—Քնէ՛կ ես, Սիմոն բիձա. հարցրեց ուսուցիչը և երկար ժամանակ պատասխան չստանալով՝ ենթադրեց թէ քնած է, որ չի պատասխանում, ու գլխարկը վերցնելով՝ դուրս գնաց: Ինչպէս միշտ այս անգամ էլ դուռը կողպեց ու հեռացաւ: Երևի շուկայ գնաց:

Սիմոնը ոչինչ չլսեց. ոչ ուսուցչի խօսելը, ոչ դրան փակուե-

լու ձայնը նրան չսթափեցրին իր ներհից։ Նա շարունակում էր քաղցր պատրանքի մէջ ապրել։

... Եկեղեցին ի է բազմութեամբ, բոլորը խաչ են քաշում երեսներին ու մերթ գետնատարած, մերթ կանգնած—աղօթք են մրմնջում... Ինքը նոյնպէս աղօթք է անում, խնդրում է խաչուած Յիսուսից, որ աչքը քաղցր պահի իր տուն ու տեղի վրայ... վերջապէս ժամը դուրս է գալիս. մի փոքր նշխարքի կտոր ձեռին դիմում է տուն։ Ծանապարհին պատահած մարդկանց մրմնջում է.

«—Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց...»

Ծնորքի մէջ այդ խօսքերը նա արտասանեց բարձր, որ լուռ սենեակի մէջ կրկնուեց մեղմիւ ու մարեց անկիւններում։

«—Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց...»

Նորից արտասանեց նա։ Այս անգամ նրա խօսքերը լսուեցին աւելի ուժեղ, և նա իր խօսքերի ձայնից սթափուեց վեր թռաւ, նստեց անկողնի մէջ, ապշած ու աչքերը չռած մի քանի վայրկեան նայեց իր շուրջը։ Այդ բոլորին նրա բարի դէմքը՝ այլանդակօրէն ծոմուեց ու կծկուեց, Նա մի խեղդուած ճիչ արձակելով՝ ետ գցեց վերմակը, թռաւ մահճակալից, անցաւ սենեակով և մօտեցաւ դռանը ու սկսեց քաշել...

«Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց...» կրկնում էր նա ինքն իրան ու շարունակ դուռը քաշում։

Տեսաւ, որ չի բացուում ետ դարձաւ, սեղանի վրայից վերցրեց գրքերը ու շարտեց ամեն-մէկը մի կողմ...

Վերջապէս եկաւ ուսուցիչը մի քանի թղթէ կապոց ձեռքին։ Ներս մտնելուն պէս նա զարմանքից աչքերը չռեց և գունատուեց։ Սենեակը տակն ու վրայ էր արած։ Ի՞նչ էր այս։

—Սիմոն բիճա, ի՞նչու ես վեր կացել... կմըսես... շփոթուած ասաց ուսուցիչը։

—Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց, վարժապետ... բացականչեց հիւանդը և մերկ վազեց դէպի դուռը...

Ս. ԲՈՃՇՈՐ